

Komparativna analiza fašističkog i ustaškog pokreta 1929.-1939.

Podnar, Ivan

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:417175>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet u Rijeci

Odsjek za povijest

Akadska godina: 2016./2017.

Mentor: prof. dr. sc. Darko Dukovski

Student: Ivan Podnar

Preddiplomski rad

Komparativna analiza fašističkog i ustaškog pokreta 1929.-1939.

Rijeka, rujan 2017.

Sadržaj

Sažetak	1
Uvod	3
Fašistički pokret	4
Ustaški pokret.....	7
Suradnja fašističkog i ustaškog pokreta	11
Komparacija ustaškog i fašističkog pokreta	15
Zaključak	18
Popis literature.....	19

Sažetak

Nakon Prvog svjetskog rata Italija je ostala razočarana jer nije dobila teritorije koji su joj obećani Londonskim ugovorom. Velika društvena, gospodarska i politička kriza uzrokovala je jačanje populističkih pokreta pa tako i fašizma koji nastaje početkom dvadesetih godina 20. stoljeća. Fašisti, na čelu s Benitom Mussolinijem, željeli su proširiti Italiju na razinu nekadašnjeg Rimskog Carstva što bi podrazumijevalo prevlast nad Sredozemljem. Vješto su iskoristili neuspjeh demokracije i optužili demokrate za loše stanje u zemlji te demagogijom osvajali velik broj ljudi. Insceniranim državnim udarom zvanim „Marš na Rim“ fašisti su naposljetku došli na vlast, no prvenstveno zbog toga što je kralj Viktor Emanuel II. predao mandat za sastav vlade Mussoliniju. Uskoro nakon dolaska fašista na vlast, u Italiji započinje fašizacija zemlje pa država naposljetku postaje totalitarna.

Ustaški pokret nastao je u razdoblju od 1929. do 1932. godine. Još 1929. ustaše se sastaju s makedonskim istomišljenicima i dogovaraju suradnju, a zajednički interes im je razbijanje Kraljevine Jugoslavije i uspostava nacionalnih država. Najpotpuniji dokument pokreta su „Načela“ donesena početkom lipnja 1933. u kojem su donesene programske odrednice. Ustaški pokret predvodio je Ante Pavelić, a idejnim začetnikom smatrali su Antu Starčevića, utemeljitelja Stranke prava. Ustaše su se koristili terorističkim metodama u svom djelovanju, a najveći atentat organizirali su, uz pomoć talijanskih i mađarskih vlasti te makedonskih revolucionara, 1934. kada je ubijen jugoslavenski kralj Aleksandar I. Karađorđević.

Suradnja fašista i ustaša započeta je od samih početaka nastajanja ustaškog pokreta. S tim u vezi važan je dokument „Promemorija“ kojeg je Pavelić predao članu Velikog fašističkog vijeća. Time je dogovorena financijska pomoć Italije pri obuci ustaša u logorima, a Hrvati bi pristali ući u političku sferu Italije. Osnovani su brojni logori za obuku uglavnom u Italiji i Mađarskoj. Nijemci su Italiju smatrali inicijatorom povijesnih promjena na Sredozemlju tako da ustaški pokret nisu smatrali ozbiljnim čimbenikom u politici. To je naročito vidljivo krajem tridesetih godina kada održavaju dobre odnose s Jugoslavijom.

Oba pokreta bila su militaristička. Fašisti su kao zapovjednike svojih četa imali rasove, a kasnije su to preuzele i ustaše. Revolucionarnu aktivnost fašisti su prikazivali „Maršem na Rim“ dok su ustaše terorizam kao metodu političkog djelovanja preuzele od makedonskih revolucionara (VMRO). Oba pokreta nisu imala jedinstven program, nego spoj različitih

programskih odrednica. To je bilo posebno vidljivo kod fašizma koji je bio izrazito pragmatičan. Poveznice među pokretima vidljive su i u hijerarhijskom sustavu (Veliko fašističko vijeće - Glavni ustaški stan, Duce-Pavelić), a i korištenjem sličnih parola.

Ključne riječi: fašizam, ustaštvo, terorizam, militarizam, totalitarna država

Uvod

U ovome radu bit će riječ o ustaškom i fašističkom pokretu, njihovoj suradnji te komparativnoj analizi. Radi se o dva nacionalistička pokreta koja se mogu analizirati u sklopu događaja prve polovice 20.st. Ustaški se pokret razvijao pod pokroviteljstvom fašističke vlasti tako da se njihov odnos razvijao od samih početaka nastajanja pokreta.

U prvome dijelu rada analizirat će se fašizam i uvjeti koji su doveli do nastanka takvog populističkog pokreta. Pri tome je neophodno objasniti gospodarsku, političku i društvenu krizu nakon Prvog svjetskog rata koja je uvelike potaknula nezadovoljstvo ondašnjim vlastima u Italiji. Također, objasnit će se obilježja fašizma i ključ uspjeha u tako brzom osvajanju vlasti u nekoliko godina. Ideologija i njene sastavnice bitne su u razumijevanju fašizma kao totalitarnog pokreta. Za ovaj rad važna je talijanska vanjska politika koja je vrlo promijenjiva i prilagođava se svojim interesima.

U drugome poglavlju ustaški će pokret biti u fokusu. Pokret koji je nastao kao ekstremna organizacija Hrvatske stranke prava (HSP), za glavni cilj imao je rušenje Jugoslavije i stvaranje samostalne hrvatske države, a metode i ustaška politika bit će analizirane u ovome poglavlju.

Suradnja dvaju nacionalističkih pokreta nastala je zbližavanjem kroz zajednički cilj, a to je destabilizacija i rušenje Jugoslavije. U trećemu poglavlju objasnit će se zbog čega su fašistički i ustaški pokret surađivali i na koji način su međunarodni odnosi Italije s drugim zemljama utjecali na Mussolinija i Pavelića kao saveznike.

Komparativna analiza fašizma i ustaštva može se provesti uzimajući razdoblje od početka tridesetih godina pa do početka Drugog svjetskog rata jer postoje brojne sličnosti, ponajviše zbog toga što je fašistički pokret izravno utjecao na ustaški koji se i razvijao pod pokroviteljstvom talijanske vlasti. U ovome poglavlju analizirat će se ključne sličnosti i razlike obaju nacionalističkih fenomena prve polovice 20.st.

Fašistički pokret

Italija je u prošlosti imala drugačiji razvoj od zemalja poput Velike Britanije ili Francuske. Kasno se ujedinila (druga polovica 19.st.) i samim time kasnije ušla u industrijsku revoluciju, a s kolonijalnim posjedima prošla je lošije od drugih zemalja. Zbog toga je u Prvom svjetskom ratu imala nejasan odnos prema tadašnjim savezima prilagođavajući se u skladu sa svojim interesima. Talijani su u Prvi svjetski rat ušli nakon ugovora u Londonu iz 1915. godine čime su im sile Antante obećale velik dio jadranske obale. Talijanske postrojbe su se u ratu susrele s austrougarskom vojskom na Soči gdje su pretrpjele ogromne gubitke. Iako se Italija našla na pobjedničkoj strani na kraju rata, nije uspjela dobiti teritorij koji joj je obećan. Nakon rata se našla u velikoj gospodarskoj i društvenoj krizi. Došlo je do opadanja industrijske proizvodnje i visoke inflacije. Ogromna nezaposlenost uzrokovala je velik broj nezadovoljnih ljudi, posebice ratnih veterana. Zato će mnogi od njih pristupiti novom populističkom pokretu zvanom fašizam. U zemlji je tako nastao i rascjep između intervencionista (od kojih su najglasniji bili nacionalisti) i neutralista (pristaše Giolittija i socijalista). Cijela situacija više je pogodovala nacionalistima koji su optužili socijaliste za loše stanje u državi. Ogorčenje koje su Talijani doživjeli nakon Mirovne konferencije u Parizu bilo je prisutno u svakom dijelu zemlje te se govorilo o „osakaćenoj pobjedi“ (*vittoria mutilata*). Teritorijalne pretenzije još od talijanskih iredentista bile su prisutne i kod fašista koji su željeli obnovu nekadašnjeg Rimskog Carstva. Smatrali su da se talijanski *životni prostor mora zaokružiti na Jadranu, što je uz Tirol uključivalo Trst, Istru i Dalmaciju*.¹ Benito Mussolini je još potkraj 1916. prihvatio program apsolutne prevlasti Italije na Jadranu. Time su bili ugroženi i dijelovi hrvatskog etničkog prostora. Nakon sloma Austro-Ugarske, Mussolini je zahtijevao za Italiju liniju Londonskog ugovora, a time i Rijeku te Dalmaciju. U siječnju 1919. isticao je kako talijanski zahtjevi na Jadranu nisu imperijalistički, ali upozoravao *da talijanska pobjeda ne smije biti osakaćena pod izlikom demokratizma ili vilsonizma tumačenih na hrvatski način*.² Problem granica i teritorija nakon Prvog svjetskog rata bio je jedan od ključnih problema, a nastavit će se i kasnije pa tako dolazi do previranja između fašističkog i ustaškog pokreta koji je s druge strane imao planove s granicama buduće hrvatske države. Gospodarska i politička kriza nakon Prvog svjetskog rata bile su generator nastanka populističkih pokreta kakav je bio i fašizam. Riječ fašizam ima svoj korijen u

¹ Nada Kisić-Kolanović, *NDH i Italija- Političke veze i diplomatski odnosi*, Zagreb, 2001., 13.

² Fakultet političkih znanosti (grupa autora), *Fašizam i neofašizam*, Zagreb, 1976., 187.

talijanskoj riječi *fascio*, što doslovno znači snop ili svežanj. Riječ se povezivala s latinskim terminom *fascēs*, sjekirom zavezanom za svežanj štapova koja se nosila ispred magistrata u javnim procesijama antičkog Rima, želeći naglasiti autoritet i jedinstvo države.³ Mussolini je izraz *fascismo* koristio opisujući opće raspoloženje nacionalističkih skupina i sindikalističkih revolucionara. Fašisti su vješto iskoristili neuspjeh demokracije nakon rata i optužili ju kao izvor korupcije i neučinkovitosti. Prave vrijednosti su prema njima država i nacija kojima se mora sve podrediti i žrtvovati, od slobode i imovine do života.⁴ Antiintelektualizam, odbijanje kompromisa i prezir prema dosadašnjem društvu su bile sastavnice fašizma koje su izražavale skupine ratnih veterana, sindikalista i futurista. Ratni veterani bili su razočarani ishodom rata u kojemu su sudjelovali jer Italija nije dobila sve što joj je obećano od strane Antante. Sindikalisti su vjerovali da snagom svoje volje mogu uništiti kapitalizam pa su se mnogi pridružili fašistima. Demagogija je bila važno sredstvo kojom je Benito Mussolini privlačio ljude u svoj pokret, a jaka politička kampanja uspješno je okupljala mnoge protudemokratske struje. Kao bivši socijalist, nastojao je svoju propagandu usmjeriti prema radništvu pa je naglašavao klasnu suradnju i *pomirenje između proleterijata i domovine*.⁵ Fašizam je imao svoj vojni oblik zvan skvadrizam. S vremenom su skvadristi⁶ postali samostalna organizacija koju nije bilo moguće kontrolirati.⁷ Fašizam je na vlast u Italiji došao legalno što je s jedne strane bilo i zbog straha od socijalizma. Određen broj socijalista prešao je u fašističke redove jer je Mussolini vješto koristio i parole socijalističkog pokreta.⁸ Prvi program fašista bio je izrazito antiklerikaln, a kasnije se tek odlikuje svojim antisocijalizmom i antiliberalizmom. Nakon osvajanja vlasti fašisti su željeli što brže i učinkovitije preuzeti svu vlast u zemlji tako da unište pluralizam, ukinu građanske slobode te preuzmu monopol nad informacijama.⁹ Ideologija fašizma imala je tri važne sastavnice: kult prošle veličine, kult modernosti i kult Mussolinija. Logika fašizma djelovala je kroz povijesnu legitimnost koju si je pripisivao (sljedbenik *Risorgimenta*), Duceovu¹⁰ kulturu (prožetu modernističkom estetikom) i utjecaj futurizma.¹¹ Politika Benita Mussolinija bila je revizionistička i svrha joj je bila uklanjanje francuskog utjecaja iz područja Balkana, ali i stvaranje pozicije za obranu od njemačkog

³ Robert O. Paxton, *Anatomija fašizma*, Zagreb, 2012., 10.

⁴ Darko Dukovski, *Ozrcaljena povijest-Uvod u suvremenu povijest Europe i Europljana*, Zagreb, 2012., 283.

⁵ Fakultet političkih znanosti (grupa autora), (bilj 2.), 187.

⁶ Skvadristi ili akcijske družine bili su poznati i kao „crne košulje“ (*camicie nere*)

⁷ Darko Dukovski (bilj 4.), 289.

⁸ Fakultet političkih znanosti (grupa autora), (bilj 2.), 79.

⁹ Bernard Bruneteau, *Totalitarizmi*, Zagreb, 2002., 36.

¹⁰ Benito Mussolini uzeo je naziv Duce kao inačicu za vođu Fašističke stranke, a analogno Hitlerovu uzoru 1938. dodijelio si je naziv Glavar vlade i vođa fašizma.

¹¹ Bernard Bruneteau (bilj 9.), 135.

imperijalizma. Fašizam se zalagao i za ispunjenje talijanskih ekspanzionističkih ciljeva na Balkanu i oko Sredozemlja. To je uključivalo Podunavlje i osvajanje nekih kolonija u Africi. Bilo je radikalnijih ideja poput davanja prava glasa ženama, ukidanje Gornjeg doma Parlamenta, osmosatno radno vrijeme, pljenidbu određenih crkvenih posjeda.¹² Zanimljivo je da prvobitni fašizam u svojoj ideologiji nema prisutan antisemitizam (mjere protiv Židova donesene su 1938. godine).¹³ Također, fašizam nije počivao na razrađenom filozofskom sustavu. Fašistički vođe nisu skrivali nepostojanje programa, a i tako se nisu osjećali sputanima zbog pripadanja doktrinarnoj formi.¹⁴ Fašisti su naglašavali *Fasci italiani di combattimento ne traže nekakav program. noge.. program je - biti protiv svih prošlih i sadašnjih doktrina*.¹⁵ Fašističke organizacije pokrivala su sve više djelatnosti društvenog života, a parlament je kao obilježje demokracije postao suvišan. Ubojstvo socijalističkog zastupnika Giacoma Matteottija u lipnju 1924. označilo je ubrzanu fašizaciju zemlje. Matteotti je uklonjen kao najgorljiviji protivnik fašističke demagogije. Fašizacija zemlje je uključivala inscenirane atentate na Mussolinija čime si je dao povod za zabranu svih politički stranaka. Tako su do 1926. godine zabranjene sve stranke osim fašističke i raspušteni su svi sindikati. Međutim, na čelu države još uvijek se formalno nalazio kralj, no apsolutna vlast bila je u ruka Mussolinija. Uz njega je kao savjetodavni organ postojalo Veliko fašističko vijeće. Postojao je još i Zastupnički dom i Senat, no njihove uloge su bile ograničene. Talijanizacija nakon 1926. provedena je posredovanjem škola, dječjih vrtića, obavezatnih fašističkih organizacija, a čak i pomoću Crkve koju su vlasti prisiljavale da poučavaju vjeru na talijanskom jeziku.¹⁶ Početkom tridesetih Mussolini je dao ocjenu 20.stoljeća: *Sadašnje stoljeće jest stoljeće autoriteta, stoljeće desnice, fašističko stoljeće*.¹⁷ Osnivani su i posebni zavodi čiji je cilj bio kolonizacija Talijana na određenom području. Tako je početkom 1931. osnovan zavod za kolonizaciju Talijana u Julijskoj Krajini. Predviđalo se da se svake godine u te krajeve naseli dvije tisuće talijanskih obitelji tako da bi se u deset godina naselilo sto tisuća Talijana. Taj princip primijenio se i u Dalmaciji 1941. nakon potpisivanja Rimskih ugovora.

Godine 1932. Gentile i Mussolini su dali možda najjasniji iskaz fašističke ideologije u kojem piše: *Fašizam je vjerska koncepcija života koja teži ostvariti duhovno društvo*.¹⁸ U tom

¹² Robert O. Paxton (bilj. 3.), 11.

¹³ Bernard Bruneteau (bilj. 9.), 138.

¹⁴ Robert O. Paxton (bilj. 3.), 22.

¹⁵ Darko Dukovski (bilj. 4.), 288.

¹⁶ Fakultet političkih znanosti (grupa autora), (bilj. 2.), 190.

¹⁷ Darko Dukovski (bilj. 4.), 293.

¹⁸ Robert O. Paxton (bilj. 3.), 23.

duhovnom društvu buržoaski će duh biti zamijenjen fašističkim duhom. Država će, kao utjelovljenje vrhovnog zakona, objektivne volje, ostvariti taj zadatak. Preobrazit će pojedinca s kojim je bila u imanentnoj vezi u svjesnog člana duhovnog društva. Fašizam je, prema doktrini, bio prije svega i ponajviše sustav mišljenja.¹⁹ Tek 1932. godine Mussolini je izložio doktrinu fašizma u članku za novo izdanje enciklopedije „Enciclopedia italiana“. Negdje u to doba razvija se ustaški pokret.

Ustaški pokret

Datum osnivanja ustaškog pokreta je iznimno prijeporan. Sa sigurnošću se smatra da je pokret osnovan u razdoblju od 1929. do 1932. godine kada nastaju glavne programske sastavnice pokreta. Još u travnju 1929. Ante Pavelić i Gustav Perčec odlaze u Bugarsku gdje se sastaju s makedonskim istomišljenicima. Potpisuju dokument znan kao Sofijska deklaracija kojom je dogovorena suradnja Pavelića i Perčeca s makedonskim nacionalistima, a zajednički cilj je nezavisnost Hrvatske i Makedonije. U deklaraciji se ističe da objema stranama *nemogući režim, kome su podvrgnute Hrvatska i Makedonija, podjednako nalaže, da koordiniraju svoju legalnu djelatnost za izvođenje čovječjih i narodnih prava, političke slobode te potpune nezavisnosti Hrvatske i Makedonije.*²⁰ Taj potez obilježio je Pavelića kao opasnog emigranta za Kraljevinu Jugoslaviju, a time započinje i suradnja ustaša s VMRO-om (Vnatrešna makedonska revolucionarna organizacija) koju je vodio Vanča Mihailov. Bugarska vlada tolerirala je protujugoslavensku atmosferu u svojoj zemlji pa je tako Kraljevina Jugoslavija uložila oštar protest. Pavelić se nije mogao pomiriti s političkom paralizom uzrokovanom „Zakonom o zaštiti države“ koji se u Kraljevini Jugoslaviji zlorabio za učvršćenje vlasti. Odlučio je otići u Italiju koja će ponajviše odrediti njegov politički put. Prilikom odlaska poručio je svojim stranačkim kolegama da odlazi s poslanjem u budućnost: *Vraćam se u slobodnu državu Hrvatsku ili nikad više!*²¹ Takav stav nije bio uobičajen među hrvatskim političarima koji su uglavnom rješenje krize promatrali u okviru Kraljevine Jugoslavije. Službeni stav prema Pavelićevom separatizmu jugoslavenske vlasti zauzele su 17.7.1929. kada mu je izrečena smrtna kazna u odsutnosti od strane beogradskog Državnog suda za

¹⁹ Nicholas Farrell, *Mussolini: novi život*, Zagreb, 2008., 239.

²⁰ Fikreta Jelić Buntić, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945.*, Zagreb, 1978., 20.

²¹ Nina Kisić Kolanović (bilj. 1.), 22.

zaštitu države.²² U emigraciji je uspio skupiti ljude koji će mu postati glavni pomagači i organizatori ustaškog pokreta. Među njima su Branimir Jelić, Gustav Perčec, Mile Budak i Mladen Lorković. Ustaško ime se za Pavelićevu organizaciju prvi put pojavljuje u naslovu lista „Ustaša“ u svibnju 1930. Ustav „Ustaše- hrvatske revolucionarne organizacije“ (UHRO) smatra se prvim organizacijskim dokumentom. U njemu je naveden cilj i zadaća pokreta: *Ustaša hrvatska revolucionarna organizacija, imade zadaću da oružanim ustankom (revolucijom) oslobodi ispod tuđinskog jarma Hrvatsku, da ona postane potpuno samostalna i nezavisna država na cijelom svome narodnom i povijesnom području.*²³ Dalje se naglašava da će u nezavisnoj hrvatskoj državi vladati isključivo hrvatski narod što pokazuje jasan nacionalni ekskluzivizam. Organizacija je trebala biti militaristička, a njezina formulacija ukazuje na autoritarnost gdje je sva vlast u rukama jedne osobe. Najpotpuniji dokument o pokretu su „Načela“ donesena 1.6.1933. godine. Izvorno su se sastojala od 15 točaka. Istaknuti su ciljevi ustaške borbe i u njima je dan nacrt o budućem karakteru hrvatske države. Načela se uglavnom uklapaju u državotvorni cilj pokreta. U nekim točkama isticanje zadružnog života te naroda nasuprot pojedincu jasno pokazuje totalitarne koncepcije koje su ustaškom pokretu bile bliže od onih demokratskih. Formulacija u točki 11. Iznimno je važna zbog budućnosti, a govori o tome da se u hrvatskim narodnim i državnim poslovima ne smije nalaziti nitko tko nije *po koljenima i po krvi član hrvatskog naroda.*²⁴ U točki 13. Spominje se seljaštvo kao temelj hrvatskog naroda čime ustaški pokret zapravo želi privući veći broj sljedbenika odnosno članove Hrvatske seljačke stranke. Ustav i „Načela“ od početka tridesetih vrhunac su rada na idejno-programskom i organizacijskom oblikovanju ustaškog pokreta. Ni ti dokumenti nisu bili detaljno razrađeni, no bile su jasne smjernice i krajnji cilj pokreta. Ustaše su negirali povijesno značenje ilirskog pokreta ističući da je on bio zabluda koja je dovela u sumnju *hrvatsku narodnu samosvojnost.*²⁵ Suprostavljajući se toj ideji, ustaški se pokret pozivao na politiku Ante Starčevića koji je proglašen idejnim utemeljiteljem ustaške organizacije. Međutim, od Starčevićevih misli ustaše su formirali velikohrvatski koncept koji je isticao isključivo pravo Hrvata na nacionalni razvoj. Pavelić je u „Načelima“ promijenio ime organizacije u pokret čime je naglasio da su politički ciljevi ustaša istovjetni s težnjama cjelokupnog naroda. Bio je to identičan potez onom Benita Mussolinija tijekom uspostave fašističkog pokreta (tek ulaskom u parlament fašistički pokret formira se u stranku Partito Nazionale Fascista-PNF). Godine 1932. u „Propisu o provođanju ustaške organizacije, o

²² Nina Kisić Kolanović (bilj. 1.), 24.

²³ Mario Jareb, *Ustaško-domobranski pokret: od nastanka do travnja 1941. godine*, Zagreb, 2006., 120.

²⁴ Mario Jareb (bilj. 23.), 128.

²⁵ Fikreta Jelić-Butić (bilj. 20.), 23.

novačenju, udjelbi i prisegi“ opisan je plan opsega buduće hrvatske države. U prvome se poglavlju navodi da je hrvatska država trebala biti podijeljena na 19 županija s time da je Zagreb dobio poseban status koji je odgovarao stupnju županija. Tako je primjerice Dalmacija podijeljena na četiri županije (Zadarska, Šibenička, Splitska, Dubrovačka) i isticana je njena važnost sintagmom „pluća Hrvatske“. Važnost Bosne i Hercegovine često je naglašavana u ustaškim člancima kao što je „Bosna je naša“ iz 1932. gdje se i ističe granica na rijeci Drini.²⁶ Bilo je i tekstova koji su u sklop hrvatske države ubrajali i krajeve poput Baranje, Bačke, Sandžaka i Prekomurja.

Promidžba ustaškog pokreta imala je cilj informiranje strane i hrvatske javnosti o stanju u Kraljevini Jugoslaviji. Na hrvatskom jeziku tako su izdavani listovi „Grič. Hrvatska korespondencija“, „Grič. Evropski prilog Hrvatskog domobrana u Buenos Airesu“ i „Nezavisna hrvatska država“. Službeno glasilo UHRO-a bio je „Vijesnik hrvatskih revolucionara“ u razdoblju od 1930. do 1934. Na njemačkom jeziku izlazili su bečki „Grič. Kroatische Korrespondenz“ i „Grič. Presseschau“ te „Croatiapress“ u Berlinu.²⁷

Ustroj pokreta jasno je pokazivao da je ustaški pokret militaristički organiziran. Na čelu je pokreta Glavni ustaški stan (GUS) s poglavnikom na čelu. On je postavljao i razrješavao sve funkcionere pokreta. GUS je bio vrhovni organ organizacije, a osim poglavnika sačinjavali su ga doglavnici, poglavni pobočnici i povjerenici. Niže rangirani djelovali su tabori (za područje upravne općine), logori (za područje upravnog kotara) te stožeri (za područje županije). Pripadnici su mogli dobrovoljno pristupiti organizaciji, no istup iz nje odobravao je GUS po odredbi poglavnika. Pripadnici organizacije bili su obvezni na potpunu odanost i spremnost na izvršavanje zapovijedi, a neposlušnost je sa sobom povlačila smrtnu kaznu.²⁸ Ovakav karakter organizacije pokazuje i talijanski fašizam.

Autori skloni ustašama navode da je riječ o revolucionarnom pokretu za nacionalno oslobođenje Hrvatske. Neki povjesničari smatraju da je ustaštvo punokrvna manifestacija fašizma u Kraljevini Jugoslaviji. Npr. povjesničar Srđa Trifković smatra da ustaše nisu bili fašisti u svojim ranijim danima i da se njihova kasnija evolucija može svrstati u skupinu političkih fenomena znanih kao domaći fašizam.²⁹ Ivo Goldstein pak tvrdi da je ustaški pokret imao jasne fašističke i nacističke elemente vidljive kroz izgrađeni ideološki sustav. Ustaše su

²⁶ Mario Jareb (bilj. 23.), 169.

²⁷ Mario Jareb (bilj. 23.), 599.

²⁸ Mario Jareb (bilj. 23.), 135.

²⁹ Mario Jareb (bilj. 23.), 155.

izrazito isticale obvezu strogog čuvanja tajnosti rada organizacije. Prema tome bi bili bliski VMRO-u (Vnatrešna makedonska revolucionerna organizacija) ili PLO-u (Palestine Liberation Organization). U tekstu pod naslovom "Tehnike revolucije" iz 1932. godine predviđeno je da se ustaško djelovanje temelji na sabotazama, postavljanjima eksplozivnih naprava, bombaškim atentatima na javne zgrade kao i izravnim atentatima. To je označavalo tipični politički terorizam koji je držao da na terorističke poteze diktatorskog režima treba odgovoriti istom mjerom.³⁰ Tako su se od prve polovice 1930. a posebno 1931. u Kraljevini Jugoslaviji zaredali atentati i eksplozije u javnim zgradama. Cilj takvih akcija bio je ulijevanje straha vlastodršcima i s druge strane da se svijet upozna s postojanjem ustaškog pokreta i njegovog djelovanja.³¹ Time su ustaše na jugoslavenski teror uzvratili terorom. U članku iz 1932. godine Pavelić komentira organiziranje Željezne garde koja je bila u bliskoj suradnji s vlastima Kraljevine Jugoslavije. Napisao je da *Beograd sprema tobožnju Željeznu gardu, kojom hoće održati naše ropstvo. Na nju će nasrnuti hrvatska ČELIČNA GARDA, da tuđinsku silu pretvori u iverje, i da svojom junačkom desnicom na njoj podigne samostalnu i nezavisnu hrvatsku državu.*³² Godine 1931. dogodio se poznati atentat na hrvatskog pravaša Milana Šufflaya čiji su atentatori vjerojatno bili pripadnici Mlade Jugoslavije. Ubojstvo je snažno naštetilo jugoslavenskom ugledu, a Šufflayev se sprovod pretvorio u demonstraciju otpora protiv režima. U rujnu 1932. godine izbio je jači sukob ustaša i žandarmerije u Brušanima. Ustaška propaganda taj događaj nazvala je „Velebitski ustanak“. Organizatori ustanka bili su Andrija Artuković i Marko Došen koji su nakon sukoba morali pobjeći u Italiju. Ovakav obračun nedvojbeno je bio ishitren, no podigao je publicitet ustašama. U srpnju 1934. jugoslavenski atentatori ubili su nekadašnjeg potpredsjednika HSS-a Josipa Predavca, a nekoliko mjeseci kasnije i Stevu Duića, istaknutog pripadnika ustaškog pokreta. Organizirano je i više atentata na najznačajnije pripadnike UHRO-a od kojih je najopasniji bio onaj na Milu Budaka kada je teško ranjen u glavu. Najznačajnija i najpoznatija teroristička operacija ustaša (zajedno s VMRO-om) bio je atentat u Marseilleu 1934. kada je ubijen jugoslavenski kralj Aleksandar I. Karađorđević dok je kolateralna žrtva bio francuski ministar vanjskih poslova Louis Barthou.³³ Atentator je bio pripadnik VMRO-a Veličko Kerin. Treba naglasiti da su ustaše vrlo rano počele razmišljati o uklanjanju kralja kao najvažnijeg faktora

³⁰ Mario Jareb (bilj.23.), 143.

³¹ Mario Jareb (bilj. 23.), 215.

³² Mario Jareb (bilj. 23.), 216.

³³ Međutim, postoji i teorija prema kojoj je glavni organizator atentata bio Gestapo (Geheime Staatspolizei), tajna državna policija nacističke Njemačke koja je željela ukloniti Louisa Barthoua zbog njegovih protunjemačkih stajališta. Tu teoriju potvrđuje i činjenica da je vrh nacističke Njemačke užurbano poduzeo sve da se zataška moguća upletenost Trećeg Reicha u atentat.

jugoslavenske države. Vjerovali su da će njegovim ubojstvom doći do destabilizacije države. Francuska vlada je nakon atentata zatražila izručenje Ante Pavelića i Eugena Kvaternika od Italije, no sud u Torinu je to odbio. Ipak, u razdoblju od listopada 1934. pa do travnja 1936. utamničeni su u zatvoru.³⁴ Smatra se da su talijanske vlasti bile dobro upućene o pripremama UHRO-a i VMRO-a za atentat. Nakon umorstva kralja Aleksandra, vlast je u Jugoslaviji preuzelo Namjesništvo u kojem su bili Pavle Karađorđević, Radenko Stanković i Ivo Perović. Atentat u Marseilleu učvrstio je predodžbu službene europske diplomacije o ustašama kao terorističkim separatistima. Cilj ustaša da se destabilizira država propao je što je i rezultiralo prestankom ustaškog djelovanja u Italiji. Ipak, atentat je omogućio polaganu obnovu političkog života u Hrvatskoj. Od tada pa do 1941. glavnina proustaškog rada u Europi bila je u domovini.³⁵ Emigrantska skupina ustaša nakon atentata prebačena je s kopnene Italije na otoke (Lipari, Stromboli, Giglio), a talijanska policija ih je dobro nadzirala. Ercole Conti bio je zadužen za održavanje odnosa između ustaša i talijanskih vlasti, a Italija je s druge strane održavala diplomatske veze s Jugoslavijom. Očigledno su Talijani računali na moguću situaciju u kojoj će im ustaše pomoći u ostvarenju njihovog nacionalnog interesa. Pavelić i njegovi najbliži suradnici pušteni su 1936. godine iz torinskog zatvora. Iste godine Pavelić u studiji „Hrvatsko pitanje“ pokazuje da će se za razbijanje Jugoslavije osloniti na Hitlerovu Njemačku jer ona želi srušiti versajski poredak uspostavljen nakon Prvog svjetskog rata. Tada spominje i četiri smrtna neprijatelja hrvatstva, a to su: srpstvo, međunarodno slobodno zidarstvo, židovstvo i komunizam.³⁶ U toj studiji Pavelić također veliča Mussolinija. U ovom razdoblju ustaše definitivno smatraju da će Nijemci i Talijani biti glavni protagonisti prilikom oblikovanja nove Europe. Nijemci su više gledali prema istoku i zaokruživanje prostora gdje živi njemačko stanovništvo, dok su Talijani bili usmjereni na Sredozemlje što je uključivalo istočnojadransku obalu (još od iredentizma) i tu je vidljiv problem oko sukobljenih interesa ustaškog i fašističkog pokreta.

³⁴ Nada Kisić Kolanović (bilj. 1.), 29.

³⁵ Mario Jareb (bilj. 23.), 602.

³⁶ Nada Kisić Kolanović (bilj. 1.), 31.

Suradnja fašističkog i ustaškog pokreta

Između kompleksnih talijansko-jugoslavenskih odnosa omogućena je suradnja fašista i ustaša. Vrlo rano se Pavelić odlučio na suradnju s Talijanima koje je smatrao važnim čimbenikom protujugoslavenske politike. Prve kontakte s talijanskom stranom Pavelić je uspostavio 1927. godine. U lipnju 1927. susreće se s članom Velikog fašističkog vijeća i ravnateljem rimskog dnevnika „Tribuna“ Robertom Forgesom Davanzatijem te izražava želju za stvaranjem samostalne hrvatske države gdje bi Hrvatska bila voljna ući u političku sferu Italije. Prilikom tog susreta, talijanski predstavnik naglašava kako će Italija biti tvorac jadranske politike te će nametnuti svoje rješenje. Bio je to pokazatelj da će Italija inzistirati na teritoriju kojeg je smatrala svojim. Početkom srpnja 1927. Pavelić je talijanskom izaslaniku predao „Promemoriju“, dokument koji će imati dalekosežne posljedice po hrvatske interese. Problematično je što se u „Promemoriji“ Italiju poziva da bude štíćenica Hrvatske, a zauzvrat će hrvatski nacionalisti priznati Italiju kao arbitra na Jadranu. Također, Hrvatska će se prilagoditi sferi talijanskih probitaka kako političkih tako i gospodarskih.³⁷ Neki prvaci ustaškog pokreta poput Branimira Jelića smatrali su da su talijanski zahtjevi predelikatni i da se s njima ne može pregovarati. U prvoj polovici tridesetih godina ustaška organizacija razvijala se pod zaštitom talijanskih fašističkih vlasti pa je stoga i poprimila neke karakteristike fašizma. Od prvog dana izbjeglištva ustaše su bili pod pokroviteljstvom Italije. Njihovo povezivanje s fašistima dogodilo se zbog revizionističkog smjera talijanske vanjske politike koja je smatrana važnom za rušenje Kraljevine Jugoslavije. S druge strane Mussolini je ustaše želio iskoristiti za ostvarenje svojih imperijalističkih ciljeva. Ustaška organizacija mogla je opstati jedino uz podršku zainteresiranih zemalja, a tu je prednjačila fašistička Italija. Pomaganjem ustaškom pokretu u emigraciji Talijani su kasnije mogli naplatiti tu uslugu gledajući svoje interese. To će se i dogoditi uspostavom Nezavisne Države Hrvatske (NDH) u travnju 1941. godine i potpisivanjem Rimskih ugovora u svibnju iste godine.

Prvi logori za obuku vojničkih postrojbi ustaškog pokreta osnivaju se početkom tridesetih godina 20. stoljeća, a prvi je logor osnovan u sjevernoj Italiji u mjestu Bovegno (kraj Brescije).³⁸ Cilj obuke bio je priprema ustaša za ustanak u Hrvatskoj koji bi bio podignut uz talijansku pomoć. U sklopu logora djelovala je tiskara Glavnog ustaškog stana u kojoj su tiskani dokumenti ustaškog pokreta i novine „Ustaša“. Ustaška organizacija bila je prisiljena

³⁷ Nada Kisić Kolanović (bilj. 1.), 18.

³⁸ Mario Jareb (bilj. 23.), 247.

na nekoliko selidbi pa je promijenjeno više logora u razdoblju do 1934. godine (Borgo Val di Taro, Vischetto, Olivetto, San Demetrio nei Vestini). Razlog tome bilo je protestiranje jugoslavenske vlade, a Italija se nije htjela kompromitirati pred inozemstvom. Drugi značajan logor bio je Janka Puszta (blizu Nagy Kanisze) u Mađarskoj čiji je zapovjednik bio Gustav Perčec. Zbog pritiska jugoslavenskih vlasti logor je zatvoren 1934. godine.

Odnosi Italije i Kraljevine Jugoslavije određivali su i odnose Italije i ustaškog pokreta. Nijemci su poticali Italiju da poboljša odnose s Kraljevinom Jugoslavijom, a suradnja s ustaškim pokretom tih godina nije im bila u interesu. Talijanski ministar vanjskih poslova Galeazzo Ciano se u listopadu 1936. sastao s Constantinom von Neurathom, njemačkim ministrom vanjskih poslova. Na tom sastanku Nijemci su poticali Italiju da poboljšaju odnose s Kraljevinom Jugoslavijom. Tih godina vidljiv je interes Njemačke za područje jugoistočne Europe koju su željeli izvući iz utjecaja britanske diplomacije.³⁹ Hitler je iste godine naglasio da želi Italiju kao inicijatora povijesnih pomaka na Sredozemlju dok Njemačka poduzima pothvate prema *Istoku i Baltiku*.⁴⁰ Time je Italija dobila slobodne ruke na Sredozemlju i položaj ustaša je znatno otežan. Fašizam se nastavljao na iredentizam pa su se tako iredentistička geopolitička djela koristila kao opravdavanje političkih interesa. Djelo Paola Driga „*Claustra Provinciae, Problemi delle Frontiere Italiane*“ pokazuje da Italija želi proširiti svoj životni prostor istočnije od planine Risnjaka i Velebita. U knjizi se navodi da ne postoji obala Hrvatske, jer je Hrvatska transalpska zemlja, podunavska, potpuno kontinentalna, kojoj je samo umjetna politika bivše Austro- Ugarske Monarhije jadranski karakter.⁴¹ Također su se isticali netočni etnički odnosi u Istri i Dalmaciji naglašavajući da su te regije povijesno talijanske. Jadransko more spominje se kao „talijanski zaljev“ nužan za sigurnost Italije i ekspanziju na Balkan i Sredozemlje. Prema tome, južni Slaveni su neprijatelji Talijana i ne smije se dopustiti da se oni ujedine.⁴² Takvih djela ima mnogo i teško da Pavelić nije bio dobro upoznat s teritorijalnim pretenzijama fašista, no bio je svjestan da su mu ključni saveznici. Također, uvjeravao je Antu Trumbića 1936. u Palermu da nema nikakvih političkih angažmana s Talijanima kao ni teritorijalne obveze prema Italiji. Međutim, „Promemorija“ koju je Pavelić predao fašističkom dužnosniku 1927. bila je dugoročni teret za ustaški pokret pomoću koje su Talijani mogli vršiti pritisak prilikom promjene granica na Balkanu. Zbližavanje Pavelića i Mussolinija nije se sviđalo Jeliću, bliskom Pavelićevom suradniku,

³⁹ Nada Kisić Kolanović (bilj. 1.), 32.

⁴⁰ Nada Kisić Kolanović (bilj. 1.), 33.

⁴¹ Nada Kisić Kolanović (bilj. 1.), 33.

⁴² Fakultet političkih znanosti (grupa autora), (bilj. 2.), 185.

koji je bio otvoren i žestok kritičar talijanske politike prema Hrvatskoj. Zbog toga je došlo do razilaženja Pavelića i Jelića i postupnog udaljavanja Jelića iz ustaškog pokreta. Gustav Perčec također je pokazivao neslaganje s Pavelićevim odnosom prema fašistima pa je ubijen 1935. u Italiji.

Godine 1936. na snagu je stupio novi jugoslavensko-talijanski trgovački sporazum. Jugoslavenska vlada izrazila je spremnost da prihvati talijansku premoć u Italiji. Najvažniji ugovori sklopljeni su između Galeazza Ciana i Milana Stojadinovića, a potpisnice su se obvezale da će se odreći rata kao instrumenta nacionalne politike. Također, Italija se obvezala da na svom teritoriju neće pomagati grupe kojima je cilj rušenje Jugoslavije. Time se ustaški pokret stavlja u težak položaj jer je ovisio o talijanskoj pomoći. U jugoslavenskom poslanstvu u Rimu postavljen je poseban izaslanik Ministarstva unutrašnjih poslova (Sava Ćirković, kasnije Vladeta Milićević) zadužen da prati aktivnost ustaša. U travnju 1937. talijanska vlada dala mu je na uvid popis 550 ustaša s adresama njihova boravišta.⁴³ Bilo je to razdoblje poboljšanja odnosa između talijanske i jugoslavenske vlade, a ustaški pokret je Talijanima pao u drugi plan. Raspušten je ustaški logor na Liparima, a ustaše su prisiljene na potpunu pasivnost. Beograd je obećao da će emigrantima kojima nije prijetilo uhićenje omogućiti zaposlenje i potpunu slobodu kretanja. I oni koju su se vratili (nekolicina) nisu odustali od neprijateljstva prema Jugoslaviji, već su dobili zadatak da podižu revolucionarni duh. Jedan od vodećih ustaša, Mile Budak 1938. se susreo s predsjednikom jugoslavenske vlade Milanom Stojadinovićem i sugerirano mu je da zaboravi Pavelića i pristupi Mačeku, najjačem političaru u Hrvatskoj u to vrijeme.⁴⁴ Međutim, ustaško neprijateljstvo prema Jugoslaviji nije se mijenjalo. Toga je bio svjestan Milan Stojadinović koji je održavao dobre odnose i s nacističkom Njemačkom tako da je u tom periodu izostala i potpora nacista ustaškom pokretu. Također, njemačke vlasti su krajem 1938. najstrože nadzirale svakog hrvatskog emigranta i suzbijale aktivnost protiv Jugoslavije.⁴⁵ Krajem tridesetih godina talijanska je politika prema Jugoslaviji bila veoma promjenjiva i otvorena za razna rješenja. Italija je s Jugoslavijom računala na obranu od njemačkog pangermanizma i zato održavala diplomatske odnose, a u pričuvi podržavala ustaše ukoliko dođe do potrebe za razbijanjem te zemlje. Njemačka je u ožujku 1939. okupirala Čehoslovačku što je nedvojbeno značilo njeno daljnje širenje. Talijani su bili zabrinuti proglašenjem samostalne Hrvatske ako Hrvati dobiju podršku Njemačke. Međutim, veći strah imali su od Vladka Mačeka, vođe HSS-a jer je imao veći ugled u

⁴³ Nada Kisić Kolanović (bilj. 1.), 34.

⁴⁴ Nada Kisić Kolanović (bilj. 1.), 35.

⁴⁵ Fikreta Jelić-Butić (bilj. 20.), 32.

Hrvatskoj od Pavelića i njegovih ustaša. Kako se približavao veliki sukob u Europi prvenstveno zbog njemačkog imperijalizma, tako je pitanje odnosa Italije i Jugoslavije trebalo biti riješeno. Njemačka 1939. Jugoslaviju smatra nepouzdanim neutralcem stoga priželjkuje da Italija dokrajči odnose s tom državom. Tako je njemački poslanik Mackensen izjavio da Njemačka nema nikakvih pretenzija na područje Sredozemlja pa je Italiji dano puno pravo da kontrolira to područje. Time je Italija dobila odriježene ruke za ostvarivanje svojih interesa. Ustaški pokret tako se našao u položaju bez pravog saveznika koji će zaštititi Hrvatsku od talijanskog fašizma. Još je i na naplatu morala doći pomoć koju su Talijani godinama pružali ustašama u emigraciji. Mussolini je 1939. odlučio oživiti ustašku aktivnost s dodatnim novčanim sredstvima od otprilike 100000 švicarskih franaka.⁴⁶ Iste godine u rujnu Njemačka pokreće ofenzivu na Poljsku i započinje sukob koji će uskoro prerasti u Drugi svjetski rat.

Komparacija ustaškog i fašističkog pokreta

U samom početku oblikovanja pokreta ustaše se organizacijski približavaju fašističkom pokretu. Fašistički pokret se u samom začetku fokusirao na unutrašnju obnovu Italije, a ustaškom je cilj bio stvaranje hrvatske države (tek uspostavom Nezavisne Države Hrvatske 1941. godine ustaštvo se počinje intenzivnije zanimati za promjene u strukturi i organizaciji hrvatskog društva). Treba uzeti u obzir da se u vrijeme stvaranja ustaškog pokreta, fašizam već konsolidirao u Italiji. Tako je tih godina Mussolini pozornost posvetio unutrašnjem ustroju države o čemu ponajviše govori njegova „Doktrina fašizma“. Posebno velik prostor posvećen je socijalnim problemima talijanskoga društva, odnosno nastojanjima da se ona riješe. Ideja korporativizma bila je jedna od temeljnih točaka fašizma. Koncept je zamišljen tako da se radi uklanjanja dotadašnjih suprotnosti određenih društvenih skupina stvori sustav korporacija koje bi zastupale interese pojedinih skupina i to u dogovoru s drugim korporacijama.⁴⁷ Ustaške publikacije nešto slično tome ne spominju. Više se oslanjaju na svoje ideološko usmjerenje kojim pokazuju naklonost fašizmu i nacizmu. Zato je povjesničar Aleksa Đilas zaključio da je ustaška koncepcija budućeg hrvatskog društva bila rudimentarna.⁴⁸ U spisu naslovljenom „Die kroatische Frage“ jasno se ističe antisemitizam

⁴⁶ Nada Kisić Kolanović (bilj. 1.), 37.

⁴⁷ Mario Jareb (bilj. 23.), 148.

⁴⁸ Mario Jareb (bilj. 23.), 162.

čime su se ustaše vjerojatno željeli dodvoriti njemačkim nacističkim vlastima. Njemačke vlasti također su održavale odnose s ustašama ponajviše u Austriji. Ipak, u Njemačkoj i Austriji nije bilo ustaša stacioniranih u posebne logore kao u Italiji.⁴⁹

Važnost militarizma bila je prisutna kod oba pokreta. Ustaški listovi često spominju izraze „ustaški logori“ i „ustaška vojna“ što pokazuje postojanje određene organizacije temeljene na vojničkim načelima. Fašisti su s druge strane imali skvadriste, ilegalnu vojsku koja je kasnije pretvorena u Dobrovoljačku miliciju za nacionalnu sigurnost (MVSN). Imali su čete koje su vodili tzv. rasovi (prema etiopskim starješinama) i mogli otvoreno djelovati bez pristanka lokalne samouprave. Istaknutiji rasovi bili su Italo Balbo i Roberto Farinacci. Emigranti i bliski Pavelićevi suradnici također su se nazivali rasovi, a u kasnijem razdoblju Nezavisne Države Hrvatske (1941.-1945.) bili su poznati po nasilju i fizičkom uništavanju neistomišljenika. U krug rasova kod ustaša spadali su: Eugen Kvaternik, Ante Moškov, Ivo Herenčić, Erih Lisak, Vjekoslav Maks Luburić, Vilko Pečnikar i Vjekoslav Servatzy.⁵⁰ Teroristička aktivnost ustaša (sabotaže na javnim objektima i atentati na predstavnike vlasti) pokazala je da je pokret fokusiran na revolucionarnu djelatnost. Fašizam je želio sačuvati stari poredak u njegovim osnovama (formalno postojanje Kraljevine Italije), no izmijeniti cjelokupno društvo. Revolucionarna djelatnost željela se prikazati primjerice kroz osvajanje vlasti nazvano „Marš na Rim“ što je od fašista prikazano kao državni udar. Zapravo su fašisti vlast preuzeli kad je kralj Viktor Emanuel III. predao mandat za sastav vlade Mussoliniju pa prema tome nije bilo borbi kojima se on nadao.

Nacionalizam i autoritarnost zajedničke su karakteristike ustaštvu i fašizmu. Jedna zanimljivost je također zajednička, oba pokreta djeluju bez jedinstvenog organizacijskog programa. Više je to skup različitih razmišljanja, a fašizam je prije svega izrazito pragmatičan pa jedinstven program nije potreban. Ipak, postojao je program iz 1921. gdje je izloženo niz postavki o rješavanju unutrašnjih problema talijanskog društva. Spominju se i rješenja za brojne gospodarske probleme. To je u odnosu na ustaška načela puno dublje i detaljnije proučavanje problema. Ustaška načela bila su izrazito općenita i kratka pa je na temelju njih bilo moguće donositi tek neke pretpostavke. Ustaški pokret u tridesetim godinama nije imao razvijenu ideologiju, nego su programske odrednice bile formirane na temelju šturih i općenitih dokumenata. Pavelić je više puta navodio kako pokret nije osnovan radi raščišćavanja ideoloških pitanja, već radi uspostave hrvatske državne samostalnosti na cijelom

⁴⁹ Fikreta Jelić-Butić (bilj. 20.), 28.

⁵⁰ Nada Kisić Kolanović (bilj. 1.), 69.

povijesnom i neprekinutom etničkom teritoriju.⁵¹ S druge strane, Mussolini je svoje ideje izložio u „Doktrini fašizma“ u trinaest najvažnijih točaka. Zanimljivo je da su tri točke po svojem opsegu istovjetne opsegu cijelih ustaških načela tako da se očigledno radilo o izravnom kopiranju fašističkih ideja.⁵² Budući da je Italija već postojala kao država kad je ustaški pokret tek nastajao, za fašiste su nacija i nacionalna država bile samo oruđa uspostavu moći, a ustašama vrhovni cilj. Mnogi autori poput Jozе Tomasevicha smatraju da je ustaški pokret ustrojen po modelu VMRO-a, a da su fašistička načela prihvaćena tek kasnih tridesetih.⁵³ Ustaška je promidžba za Pavelića često upotrebljavala parole koje su imitirale talijanski fašizam. To su slogani: *Poglavnik ima uvijek i u svakoj prilici pravo, Svi su drugi samo izvršitelji poglavnikovih naloga.*⁵⁴ To se naročito može usporediti nakon dolaska ustaša na vlast 1941. godine kada Pavelić želi uspostaviti kult ličnosti. Ono što je spriječavalo uspostavu Pavelićevog kulta ličnosti bio je nedostatak pristanka širokih masa. U Italiji je fašizma naišao na plodno tlo i duboko se ukorijenio u talijansko društvo i time je Mussolini lakše uspostavio kontrolu nad državom. Postoji i značajna podudarnost u hijerarhijskom ustroju pokreta. Glavni ustaški stan kod ustaša nije ništa drugo nego preuzet koncept Velikog fašističkog vijeća kod Talijana. Također, naziv Duce kod fašista predstavlja nositelja vlasti i autoritet u koji se mora bezrezervno vjerovati. Analogno tome kod ustaša je Ante Pavelić imao titulu Poglavnika koju je zadržao i nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske 1941. godine.

⁵¹ Mario Jareb (bilj. 23.), 153.

⁵² Mario Jareb (bilj. 23.), 151.

⁵³ Mario Jareb (bilj. 23.), 154.

⁵⁴ Nada Kisić Kolanović (bilj. 1.), 59.

Zaključak

Kroz analizu dvaju nacionalističkih pokreta mogu se vidjeti različite ideje kojim su se se vodili fašistički i ustaški pokret. Različita razmišljanja Mussolinija i Pavelića rezultirali su brojnim opterećujućim odnosima iako su od samog početka surađivali. Zajednička ideja oko rušenja Jugoslavije povezala ih je vrlo rano, još krajem dvadesetih godina 20.stoljeća. Međutim, teritorijalne pretenzije Talijana bile su usmjerene protiv Hrvatske pa se takva suradnja zaista čini paradoksalnom. Pavelić se uvijek pozivao na domoljublje i konačno oslobođenje Hrvatske od Kraljevine Jugoslavije, a s druge strane je surađivao s Mussolinijem koji nije skrivao svoje pretenzije na hrvatski teritorij. Predajom dokumenta „Promemorije“ Pavelić se stavio u službu Mussoliniju vjerujući da će jedino tako doći u položaj da ostvari hrvatsku neovisnost. Međutim, time je ostao dužan fašistima sve do trenutka kada će Mussolini odlučiti iskoristiti ustaše za svoje interese. Pomoć koju je godinama pružao ustašama u emigraciji kroz uspostavu logora odlučio je naplatiti Rimskim ugovorima 1941., no to nije tema ovog rada. Brojni elementi fašizma utjecali su na ustaštvo, a to se vidi po militarizmu, hijerarhijskom ustroju, parolama gdje očigledno postoji kopiranje i prilagođavanje hrvatskim prilikama. Vrijeme surađivanja fašista i ustaša bilo je veoma turbulentno i promjenjivo pa su se njihovi odnosi mijenjali ovisno o cjelokupnoj vanjskopolitičkoj situaciji u Europi. Nijemci su naposljetku ti koji nisu pružili pomoć ustašama u obrani od talijanskog ekspanzionizma, nego su ga podupirali u skladu s njihovim idejama nove Europe gdje bi Talijani vladali Sredozemljem. Što se tiče totalitarnog koncepta vlasti, fašizam je tu ostvario sve elemente dok ustaše nisu imale široku potporu većih masa te se prije može govoriti o diktaturi u NDH dolaskom Pavelića na vlast 1941. godine. Povjesničari se još nisu u potpunosti uskladili te imaju različita razmišljanja oko ustaškog pokreta i njegovog odnosa s fašizmom. Lijevo orijentirani povjesničari smatraju ga isključivo fašističkim, a desno orijentirani revolucionarnim pokretom za oslobođenje zemlje od terora u Kraljevini Jugoslaviji. S druge strane fašizam se smatra isključivo negativnim pokretom i prvim totalitarnim sustavom u Europi koji je nadahnuo brojne druge slične pokrete pa tako i ustaški u svom djelovanju.

Popis literature

1. Fakultet političkih znanosti (grupa autora), *Fašizam i neofašizam*, Zagreb, 1976.
2. Fikreta Jelić-Butić, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945.*, Zagreb, 1978.
3. Bernard Bruneteau, *Totalitarizmi*, Zagreb, 2002.
4. Darko Dukovski, *Ozrcaljena povijest- Uvod u suvremenu povijest Europe i Europljana*, Zagreb, 2012
5. Nicholas Farrell, *Mussolini: Novi život*, Zagreb, 2008.
6. Mario Jareb, *Ustaško-domobranski pokret: Od nastanka do travnja 1941. godine*, Zagreb, 2006.
7. Nada Kisić-Kolanović, *NDH i Italija: Političke veze i diplomatski odnosi*, Zagreb, 2001.
8. Robert O. Paxton, *Anatomija fašizma*, Zagreb, 2012.
9. James Sadkovich, *Italija i ustaše: 1927.-1937.*, Zagreb, 2010.